ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«Університет
економіки та права «КРОК»

ВЧЕНІ ЗАПИСКИ

Університету «КРОК»

випуск
двадцять дев'ятий

Серія
«ЕКОНОМІКА»

КИЇВ-2012

Н.В. Петришина,
канд. екон. наук,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Модернізація економіки: зміст явища та особливості реалізації на Україні

У статті досліджено понятійний апарат явища модернізації та розглянуто актуальні напрямки модернізації економіки України.

В статье исследован понятийный аппарат явления модернизации и рассмотрены актуальные направления модернизации экономики Украины.

The article under revision researches the conceptual instrument of modernization phenomenon and considers urgent directions of economics modernization in Ukraine.

Ключові слова

Модернізація, мета модернізації, напрями модернізації, економічна реформа, пріоритетні галузі економіки.

Постановка проблеми

Двадцять років незалежного розвитку України та здійснення реформ, які дістали назву трансформаційних змін, пройшли під гаслами лібералізації цін і зовнішньоекономічних відносин, формування інституту приватної власності, макроекономічної стабілізації. Усі вони віддзеркалюють ідеологію так званого Вашингтонського консенсусу й бажаних результатів не дали. Внаслідок реформ, спрямованих на лібералізацію, на Україні спостерігалося не процвітання, а збіднiння населення, з масовим безробіттям та міграцією громадян. «Моніторинг соціальних настроїв населення країн пострадянського простору», проведений у 2009 р. у рамках проекту "Євразійський монітор", засвідчив, що на Україні ступінь тривоги населення внаслідок зубожіння й безробіття сягає майже 70%. Такі ж невтішні показники зафіксовано у Росії та Казахстані. Одночасно з негативними наслідками системної кризи українська економіка має долати наслідки економічної кризи 2009 р. Одним із можливих інструментів вирішення нагромадження проблем може стати модернізація української економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Аналіз свідчить про зростання кількості праць вітчизняних і зарубіжних вчених, в яких розглядаються проблеми теорії та практики модернізації країн з різним рівнем соціально-економічного розвитку. Серед авторів таких праць О.С. Білокрилова, В.М. Геєць, В. Іноземцев, О.Ю. Мамедов, С. Мочерний, Г. Мюрдаль, В. Онищенко, Ю. М. Пахомов, В.П. Семиноженко, Є.Г. Ясин та ін. В умовах світової економічної кризи важливим є подальше дослідження.

Невирішені раніше частини загальної проблеми

Українська економіка потребує системи заходів модернізації, що охоплює технічний, фінансовий, інституційний елементи. Відтак, стає актуальним створення комплексної програми модернізації з врахуванням особливостей економічної та соціальної системи, сформованої в Україні.

Формулювання цілей статті

Метою даної статті є подальший аналіз модернізації української економіки та визначення необхідних напрямків змін структури економіки, соціального забезпечення населення.

Виклад основного матеріалу дослідження

У статті директора Інституту економіки та прогнозування НАН України академіка НАН України В. Геєця «Ліберально-демократичні засади: курс на модернізацію України» [1] розглянуті світоглядні засади економічного курсу України, характеру економічних реформ та їх наслідків. Визначено вплив лібералізації на економічні процеси у світі. Зроблено висновок про незадовільний результат реформ на Україні внаслідок відходу від декларованих ліберальних засад і переходу до консервативних.

Саме ця стаття започаткувала актуальну дискусію про економічні, соціальні та ідеологічні засади соціально-економічних перетворень на Україні. За її результатами вималювались основні етапи курсу на модернізацію країни.

Модернізація економіки будь-якої країни є об'єктивним процесом суспільного розвитку. Її здійснення потребує неординарних рішень, великих практичних зусиль з технологічного оновлення виробничого потенціалу, конверсії та диверсифікації капіталу, створення нових високопродуктивних господарських утворень. Виваженість і наукова обґрунтованість концептуальних основ модернізації економіки, визначення її етапів та напрямків є головною передумовою успішної реалізації завдань, визначених у Програмі економічних реформ на 2010–2014 роки: «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [2].

У Програмі зазначається, що реформи будуть спрямовані на побудову сучасної, стійкої, відкритої та конкурентоспроможної у світовому масштабі економіки, на формування професійної та ефективної системи державного управління і, зрештою, – на підвищення добробуту українських громадян. Програма охоплює широкий набір стратегічних перетворень за п'ятьма напрямами:

1. Створення базових передумов економічного зростання через утримання низького рівня інфляції, стабілізації державних фінансів і створення стійкої фінансової системи.
2. Формування режиму максимального сприяння для бізнесу шляхом зниження адміністративних перешкод, модернізації податкової системи й поглиблення міжнародної економічної інтеграції.
3. Модернізація інфраструктури й базових секторів шляхом усунення усталених структурних проблем в енергетичній, вугільній, нафтогазовій галузях і житлово-комунальному господарстві (ЖКГ), а також розвитку транспортної інфраструктури й ринку землі, перехід від дотацій до самоокупності виробництва й соціальних послуг.
4. Збереження й розвиток людського й соціального капіталу шляхом підвищення ефективності та стабільності соціального захисту, поліпшення якості й доступності освіти і медичного обслуговування.

5. Підвищення ефективності державного управління шляхом реформування державної служби й виконавчої влади [див. 2, с. 3].

Модернізація, за визначенням філософа де Кондерсе ще у 1770 р., – це здатність сучасних людей науково спрямовувати зміни у суспільстві. Найуспішнішою вона є при органічній модернізації, тобто такій, що відбувається, спираючись на ресурси всього суспільства, і задовольняє інтереси всього суспільства [див. 1].

Представники різних напрямків економічної науки зробили великий внесок у розкриття сутності модернізації як поняття та процесу. Модернізація, за неокласичного підходу, – це зміцнення приватної власності й демократії. Кейнсіанські концепції модернізації виходять із припущення, що для виходу з злиднів потрібний «великий поштовх» (big push), що передбачає наявність розвиненого капіталу. При цьому модернізація передбачає структурні техніко-економічні зміни, що охоплюють основні галузі господарства.

Засновник інституціональної концепції модернізації лауреат Нобелівської премії (1974) Гуннар Мюрдаль розглядав модернізацію як підвищення ступеня задоволення основних потреб усіх членів суспільства [3, с.156]. Модернізація пов'язана з відновленням економічної, техніко-технологічної, політичної, культурної сфер суспільства з інноваційною моделлю розвитку. Тобто, вона є системним процесом, реалізація якого потребує впровадження системних реформ [4, с. 165].

Російський економіст Є.М. Ясин пов'язує модернізацію з переходом до інноваційної економіки [5, с. 56]. Світова фінансова й економічна кризи посилюють необхідність здійснити модернізацію всіх складових суспільного, господарського та соціального життя шляхом економічних реформ.

Російський фахівець В. Красильщиков визначає модернізацію як якісний стрибок у розвитку тієї чи іншої країни, коли її економіка та суспільні відносини стають подібними до капіталізму країн Заходу середини минулого століття [6, с. 201]. Відомий російський вчений В. Іноземцев характеризує модернізацію як мобілізаційний процес, який запроваджується у тих чи інших країнах для скорочення відставання від держав-конкурентів, тобто націленість цього процесу залежить від вибору конкурента.

Слід погодитися, що модернізація має мобілізаційний характер, оскільки у неї є мета. Тому модернізація – це нормативна стратегія, орієнтована на певну модель, що має орієнтир – країну-конкурента, точніше – країну-взірець [7, с. 90].

Російський економіст О.Ю. Мамедов обґрунтував можливість провадження модернізації економіки країни тільки завдяки глобалізаційному напрямку її розвитку. «За моїм глибоким переконанням, саме імперативи економічної глобалізації одночасно є й імперативами модернізації російської економіки!» [8,с. 6]. Концептуальне розуміння модернізації, вважає автор, вимагає її розгляду *в контексті певної економічної теорії. І такою теорією може бути тільки теорія цілеспрямованого економічного зростання.* Модернізація – це приріст виробництва в певних сферах, галузях і регіонах національної економіки *[9,* с. 8–9].

Українські вчені В.М. Геєць і В.П. Семиноженко обґрунтовують важливість здійснення модернізації для трансформаційних перетворень інноваційно-інноваційного характеру [10, с. 14–15].

Сучасна модернізація – це не індустріалізація, подібна до тієї, яка здійснювалась у XIX–XX ст., а трансформація індустріальних структур, що не відповідають сучасним реаліям, і рух до постіндустріального суспільства [11, с. 42], до нової моделі економічного розвитку.

Колектив українських учених у щорічній Національній доповіді НАН України 2010 р. наголосив на важливості концептуального бачення принципово нового курсу здійснення на Україні модернізаційних перетворень, конкретних завдань і механізмів їх реалізації в умовах, коли спостерігається не просто економічна криза, а крах існуючої моделі економічного розвитку [див. 4, с. 2].

У сучасній Україні розв'язання проблем модернізації найменше залежить від технологій як таких. Технології будуть важливими тоді, коли для їх реалізації з'являться умови. Нині технологічні нововведення відкидаються не тільки економічними інститутами, а й усією суспільною системою. Якщо сьогодні зосередитися тільки на технологіях, результатів не буде. Адже у країні і нині є висококласні моделі літаків, космічні технології та багато чого іншого. Але все це без адаптивних змін не працює. Продовжують існувати ілюзії: будуть гроші, і все владнається. Для успішного модернізаторського освоєння грошей (капіталів) потрібна готовність суспільства до змін.

Вирішення завдань модернізації залежить не тільки від технологій та піднесення економічних інститутів, а й від розв'язання соціальних проблем, від виведення суспільства із стану депресії і безвір'я.

Суттєвий негатив, який обмежує модернізацію, – це надмірний розрив у рівнях життя багатих і бідних, що породжує не сумісну з модернізаторським духом відчуженість, несправедливість і, відповідно, депресію. Зокрема, у Китаї, коли розрив між багатими і бідними виявився надмірним, проблема була винесена на розгляд з'їздом правлячої партії, і в результаті вжиття необхідних заходів його було оптимізовано.

Протидію інноваційному розвитку формує й масштабне «знеструмлення» фінансів країни через виведення доходів великого бізнесу в офшори. На Україні це відбувається навіть тоді, коли у світовій практиці, зокрема, за ініціативи США, розгортається боротьба з розміщенням доходів в офшорах. Нині з офшорів капітал масово вилучається і завозиться до країн походження. Зрозуміло, що без припинення наймасштабнішого відпливу капіталу модернізація є нереальною.

З інноваціями та модернізацією не узгоджується укорінення в Україні примітивного ставлення до перспективи. У країні десятиріччями панує сьогоденність, нестратегічне ставлення до майбутнього: «від врожаю до врожаю», «від бюджету до бюджету». Зрозуміло, що технологічний прогрес з його довгостроковими проектами в цю неповноцінну, так звану, «циклічну модель Часу» не вписується [12, с. 12–13].

Модернізація ззовні виглядаєзовсім іншою, відмінною від лібералізації проблемою, яка має своє коло проблем і свій категоріальний апарат. Проте

при ближчому розгляді виявляється, що модернізація покликана перевести суспільство на новий щабель розвитку, отже, і на новий щабель свободи. Тобто вона повинна забезпечити лібералізацію суспільства. Тому лібералізація і модернізація є пов'язаними завданнями. Одне є недосяжним без вирішення іншого.

На певному етапі модернізація може спиратися і на авторитарні методи регулювання і бути успішною. Але, підносячи суспільство на новий етап розвитку, вона вимагає для свого закріплення і нового щабля свободи людини. Тому всі успішні на початку змін диктаторські й авторитарні режими закінчуються демократичними перетвореннями, іноді в революційній формі. У свою чергу, лібералізм і демократія відкриваючи простір креативності, інноваціям, не завжди забезпечують їх позитивну соціальну спрямованість і втіленість у системний прогрес суспільства. Тому вони готують передумови для модернізації, яка вимагає зосередженості, впорядкованості та системності. Це на жаль, не завжди поєднується з лібералізмом і демократією. Отже, лібералізація і модернізація завжди є пов'язаними завданнями, але цей зв'язок може реалізуватися в різних формах – у формі закономірної послідовної зміни визначальних процесів і у формі їх постійного поєднання.

У сучасному дискурсі модернізація виступає як багатоликий і всюдисущий Янус. З 1950-х років, коли термін увійшов в активний науковий обіг, списано мільйони сторінок, видано сотні тисяч книг і спеціальних статей. Але нині проблема модернізації стала обговорюватися ще активніше. Модернізації підлягає все: техніка і технології, суспільні відносини і форми господарювання, політичні структури й еліти, культура та освіта, держава і армія, транспортні системи і побутові прилади тощо. Немає нічого, що не потребувало б модернізації.

Коли говорять про модернізацію, то завжди акцентують увагу на новому, що, звичайно ж, правильно. Але при цьому забувають про те, що модернізація – це не просто заміна нового на старе, а оновлення, яке включає частково нове і старе. Якщо зруйнували будинок і на його місці звели новий, то це не модернізація. При модернізації, як мінімум, зберігаються несучі конструкції. Розпад СРСР, наприклад, – це не модернізація, а катастрофа системи, її крах.

Можна навести достатньо прикладів з історії постсоціалістичних країн у сфері економіки, освіти, науки, культури, коли новоутворення мали руйнівний або формальний характер. Тобто вони до реальних змін у житті не приводили. Скажімо, вводилися в дію закони, які залишили «мертвими», або непрацюючими. Прикладом успішної модернізації країни може слугувати Китай. І ключовим моментом цього всесвітньо-історичного успіху Китаю є вміле поєднання старого і нового в процесі модернізації.

Модернізація не може бути тільки безупинною гонитвою за новим, що лише розхитує підвалини суспільства. Вона повинна охоплювати пошук нового, утримування колишньої суті, повернення до витоків, заглиблення в основи і поєднання їх із сучасними формами людського буття. Тільки так можна зберегти гуманістичну спрямованість розвитку і соціальний прогрес.

На нашу думку, модернізація – це процес оновлення, який забезпечує скорочення відставання від інших країн, веде до прогресивних змін та створює основи стабільного розвитку в умовах сучасної глобальної економіки.

Модернізація пов'язана з відновленням економічних, техніко-технологічних, політичних, суспільно-культурної сфер суспільства, інноваційною моделлю розвитку. Тобто вона виступає системним процесом, реалізація якого потребує впровадження системних реформ.

Українська економіка має досить потужний економічний потенціал, проте основні його структурні елементи не забезпечують реалізацію національних інтересів. Для неї є характерними: домінування видобувних та базових галузей промисловості з низьким рівнем переробки сировини, переважання ресурсовитратного типу господарювання, низький технологічний рівень виробництва, висока його енергоємність.

Конкретизація національної мети модернізації полягає в тому, щоб здійснити перехід до індустріальної економіки, яка ефективно розвиватиметься у сучасній глобальній економіці і може перейти у нову якість – інноваційну та постіндустріальну економіку. Модернізацію необхідно починати за будь-яких стартових умов, але для цього треба мати:

- об'єктивну оцінку ресурсів і можливостей – з тим, щоб сформувати реальні цілі та орієнтири, а також шляхи їх досягнення;
- розуміння ступеня адекватності існуючої системи влади та політичного устрою завданням модернізації, готовності еліти й суспільства до змін в інституційній конструкції держави;
- стратегію розвитку, яка б через реалізацію економічних, соціальних, правових, культурних і політичних ініціатив налаштовувала суспільство на сприйняття модернізації як імперативу;
- політичну волю та єдність влади щодо стратегії, тактики та методів модернізації;
- виважену зовнішню політику, яка б встановлювала збалансовані, взаємовигідні економічні відносини зі стратегічними партнерами в особі держав і міжнародних організацій, які, так би мовити, створюють зовнішнє середовище модернізації.

Уряд повинен розробити програму модернізації країни, механізмом реалізації якої міг би виступити інститут індикативного планування. Головне завдання цього утворення мало б полягати у розробці механізму регулярної взаємодії між урядом, бізнесом, профспілками та споживачами (громадянами) з тим, щоб сприяти зміцненню їх взаємної довіри та координації спільних зусиль.

Чому необхідне індикативне планування? По-перше, воно пов'язане з сутністю модернізації як мобілізаційної стратегії, суб'єкти якої повинні мати чіткі цільові орієнтири. По-друге, будь-яка стратегія повинна мати план реалізації. По-третє, модератором мобілізаційної стратегії є держава в особі Уряду з відповідним планом дій. По-четверте, модернізація вимагає координації та перерозподілу не тільки ресурсів залежно від ходу подій, але й зобов'язань і стимулів, які йдуть від держави до бізнесу та суспільства.

Приклади успішного впровадження індикативного планування демонструють такі країни, як Ірландія, Франція, Японія та ін. Зокрема, Ірландія живе за семирічними планами національного розвитку, а сьогодні в цій країні реалізується план на 2007–2013 рр. У Франції індикативний план слугує основою для прове-

дення податкової, кредитної, інвестиційної, страхової, цінової та ліцензійної політики. За допомогою цього інституту країна змогла у 60–70-ті роки акумулювати і направити на розвиток національної економіки значні фінансові ресурси. У Японії у 1961–1970 рр. було розроблено і реалізовано три індикативних плани: довгостроковий План подвоєння національного доходу на 1961–1970 рр., середньостроковий Проміжний план розвитку економіки на 1964–1968 рр. і План економічного та соціального розвитку на 1967–1970 рр. За увесь згаданий період Японія змогла забезпечити 12% приросту ВВП у середньому за рік. Позитивний досвід індикативного планування мають також Греція, Іспанія, Португалія та інші держави [13, с. 9–10].

Найпоширенішою і перевіреною міжнародною практикою є стратегія модернізації, в основі якої лежить концепція розвитку пріоритетних галузей, здатних визначити міжнародну спеціалізацію країни і стати фундаментом для розвитку інших. Такі пріоритетні галузі для української економки визначені природними особливостями, розташуванням, достатньо кваліфікованими трудовими ресурсами

Висновки

Основними напрямками реалізації концепцій модернізації української економіки мали б стати такі:

- реалізація економічних, соціальних, правових, культурних і політичних ініціатив, що налаштовують суспільство на сприйняття модернізації;
- створення умов для позитивних соціально-економічних зрушень, наприклад, таких, що забезпечують перехід явищ: «правопорядок – модернізація економіки – економічне зростання – демократичне суспільство – інноваційне суспільство»;
- здійснення єдиної комплексної програми модернізації країни, важливою ланкою механізму якої міг би стати інститут індикативного планування та регулярна взаємодія уряду, бізнесу, громадян;
- формування нового курсу реформ з досягненням вирівнювання доходів населення, введенням податків на багатих, гарантуванням соціального захисту громадян;
- розвиток пріоритетних галузей, здатних визначити міжнародну спеціалізацію країни і стати фундаментом для розвитку інших галузей національної економіки.

Література

1. *Геєць В.* Ліберально-демократичні засади: курс на модернізацію України / В. Геєць // Економіка України. – 2010. – № 3. – С. 4–20.
2. Програма економічних реформ на 2010–2014 роки: «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [Електронний ресурс] / Комітет з економічних реформ при Президентові України. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/signal/0004100.pdf.
3. *Мюрдаль Г.* Современные проблемы «третьего мира» / Г. Мюрдаль. – М., 1972. – 251 с.

4. Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015 : нац. доповідь / За заг. ред. В.М. Геєця [та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
5. *Ясин Е. Г.* Модернизация и общество : докл. к VIII Междунар. науч. конф. «Модернизация экономики и общественное развитие» / Е.Г. Ясин. – М. : Изд. Дом ГУ ВШЭ, 2007. – 114 с.
6. *Красильщиков В.А.* Модернизация: Зарубежный опыт и уроки для России / В.А. Красильщиков. – М.: Центр исследований постиндустриального общества, 2009. – Вып. 1. Стратегические проблемы модернизации. – 265 с.
7. *Иноземцев В.* Модернизация России в контексте глобализации / В. Иноземцев // Мировая экономика и международные отношения – 2010. – №2. – С. 90–96.
8. *Мамедов О.Ю.* Модернизация российской экономики может иметь только глобализационную направленность! / О.Ю. Мамедов // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2009. – Т. 7. – №3. – С. 5–9.
9. *Мамедов О.Ю.* Модернизация – девиантная модель экономического роста? / О.Ю. Мамедов // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2010. – Т. 8. – №1. – С. 5–12.
10. *Геєць В.М.* Інноваційні перспективи України / В.М. Геєць, В.П. Семиноженко. – Х. : Константа, 2006. – 272 с.
11. *Белокрылова О.С.* Перспективы посткризисной модернизации экономики России / О.С. Белокрылова, А.А. Бочков // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2008. – Т. 6. – №4. – С. 36–44.
12. Лібералізм та модернізація (за матеріалами «круглого столу») // Економіка України. – 2011. – № 8. – С. 4–25.
13. *Онищенко В.* Модернізація як імператив розвитку економіки України / В. Онищенко // Економіка України. – 2011. – №7. – С. 4–14.

Зміст

Вступне слово 3

Розділ І. Економічна теорія

Бобров Є.А. Енергетична безпека в системі категорій економічної безпеки 4

Бурлай Т.В. Інституціональне підґрунтя економічної конвергенції в Європейському Союзі 12

Касперович Ю.В. Рейганоміка як модель фінансово-економічного регулювання 22

Петришина Н.В. Модернізація економіки: зміст явища та особливості реалізації на Україні 31

Січевлюк Л.В. Національний складник у методології економічних досліджень Івана Франка 39

Стояновська О.А. Міжбюджетне регулювання та регулювання міжбюджетних стосунків: взаємозв'язок явищ 46

Терехов В.І., Одягайло Б.М. Кумулятивний ефект системного забезпечення якісних змін в українській економіці 52

Тищенко О.П. Інвестиційна політика держави в регіональному вимірі 61

Розділ ІІ. Фінанси

Бондар Н.М. Фінансовий механізм реалізації проектів державно-приватного партнерства 71

Васильченко І.П., Васильченко З.М. Комплексний підхід до аналізу та оцінки фінансової безпеки банку 78

Єрохін К.Я. Зміни у розрахунках з підзвітними особами за новим Податковим кодексом України 88

Терон І.В. Проблеми фінансово-економічного забезпечення модернізації соціально-трудових відносин 93

Чернобай Л.І., Кулиняк І.Я. Управління ризиками лізингової діяльності підприємств 101

Розділ III. Економіка підприємства

Євтушенко С.В. Система економічної безпеки підприємства 110
Сопко В.В., Ромашко О.М. Зниження собівартості будівельно-монтажних робіт як фактор економічної безпеки будівельного підприємства 119

Розділ IV. Менеджмент та маркетинг

Алькема В.Г. Організаційна реструктуризація як складова удосконалення системи економічної безпеки суб'єктів логістичної діяльності 127
Попроцька О.С. Методика оптимізації розподілу капітальних вкладень у розбудову та облаштування митного кордону України 136
Сумець О.М. Алгоритм проектування логістичної системи на підприємстві з врахуванням вимог забезпечення економічної безпеки 143

Розділ V. Економіко-математичні методи

Рябцева Н.О. Аналіз динаміки усиновлення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні 151

Розділ VI. Методика викладання економічних дисциплін

Плетенецька С.М., Яценко В.С. Профілізація навчання як інструмент підвищення ефективності освітньої сфери 159